

Донецькому юридичному інституті. – Донецьк : Відділ навчально-тренінгових технологій ДЮІ ЛДУВС, 2009. – С. 436–460.

5. Про визначення базових вищих навчальних закладів МВС України : Розпорядження МВС від 05.06.2008 р. № 612 // Зб. нормат. актів з організації навч.-метод. роботи в Донецькому юридичному інституті. – Донецьк : Відділ навчально-тренінгових технологій ДЮІ ЛДУВС, 2009. – С. 513–514.

6. *Бесчастний В. М.* Система підготовки працівників міліції (поліції) в зарубіжних країнах / В. М. Бесчастний // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. пр. – Донецьк, 2011. – № 1. – С. 73–80.

7. *Дубровина С. Ю.* Становление и эволюция организационно-правовых форм управления образованием в России / С. Ю. Дубровина // Право и образование. – 2011. – № 4. – С. 78–82.

8. *Дягілева Л. Д.* Підготовка курсантів вищих навчальних закладів МВС України до роботи в міжнародних правоохоронних організаціях : автореф. дис. ... к.юрид.н. : спец. 12.00.01 / Л. Д. Дягілева. – К., 2004. – Режим доступу : http://www.lib.ua-ru/diss/cont_24.html.

9. *Легенський М. І.* Нормативно-методичне забезпечення впровадження етичних стандартів у діяльності органів внутрішніх справ України / М. І. Легенський // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 2. – С. 280–283.

10. *Николаев Б. В.* Структура высшей школы и правовое регулирование высшего образования в США / Б. В. Николаев // Право и образование. – 2010. – № 3. – С. 31–37.

11. *Николаев Б. В.* Конгресс и правовое регулирование высшего образования в США / Б. В. Николаев // Право и образование. – 2011. – № 4. – С. 31–37.

12. *Петручак Л. А.* Проблемы правового обеспечения модернизации профессионального образования / Л. А. Петручак // Право и образование. – 2011. – № 7. – С. 44–52.

Надійшла до редколегії 02.07.2012 р.

УДК323.39(477)

О. М. САХАНЬ, І. Л. МЕЛЬНИК

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Проаналізовано стан сучасної політичної еліти України, з'ясовано причини її невідповідності вимогам суспільства. Наведено пошук оптимальних варіантів формування, удосконалення української політичної еліти, визначено її роль у житті суспільства.

Ключові слова: суспільство, політична еліта, формування еліт, політичне рекрутування, циркуляція еліт.

The condition of the modern political elite of Ukraine is analyzed, reasons of its disparity the requirements of society turn out. The search of optimum variants of forming, perfections of the Ukrainian political elite, is conducted, its role is determined in life of society.

Key words: society, elite, forming of elites, political recruitment, circulation of elites.

Однією з актуальних проблем державного управління є формування професійної, ефективно діючої політичної еліти, від якої значною мірою залежить стабільність державного та суспільного розвитку як у його внутрішньому, так і у зовнішньому вимірах, процеси демократизації в країні, доля народу, нації. Політичне управління відіграє важливу роль у соціальній системі, воно спирається на владу та пов'язане з розробкою та реалізацією політики [7, с. 493]. Функціональним суб'єктом політичного управління в суспільстві є політична еліта. Саме вона формує “правила гри” в країні та є спонукальною або гальмівною силою стосовно інших еліт. Унаслідок того, що головні важелі формування ефективної влади та рекрутування відповідальної владної еліти нерозвинені суспільство і держава (яку персоніфікує владна еліта) перебувають у різних вимірах життєдіяльності. Олігархізація та відмежування влади від суспільства породжують її “закритість” і кризу легітимності серед населення. Тим часом пасивне відчуження суспільства від влади дає останній можливість контролювати життя громадян. Тому для успішної розбудови сучасної європейської держави слід розв'язати проблему формування корпусу її керманичів – кваліфікованої, всебічно обізнаної, високоморальної, відповідальної, патріотично налаштованої еліти, яка дбатиме про інтереси усіх верст суспільства, а не покращання лише свого, і без того привілейованого становища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що з початку 1990-х рр. українські науковці почали активно досліджувати різні аспекти проблеми політичної еліти (В. Андрущенко, К. Баранцева, О. Білий, Д. Видрін, С. Вовкач, Б. Гаврилшин, О. Гринів, В. Горський, О. Дергачов, О. Забужко, А. Колодій, І. Курас, В. Малахов, Л. Мандзій, М. Михальченко, А. Пахарев, В. Полохало, В. Погульницький, А. Федоров та ін.). У роботах В. Журавського, Б. Кухти, О. Кучеренка, С. Максименка, М. Михальченка, С. Приходька, Н. Теплоухова, М. Шульги, А. Якубовського та ін. розглядається проблема становлення української правлячої верстви, її вплив на процеси державотворення та демократії. Більшість вітчизняних політологів критично оцінюють сучасний стан вітчизняної політичної еліти, яку вважають не стільки “не тоталітарною”, скільки “олігархічною”, “мафіозною”. А. Білинський, І. Дмитрів, Ю. Загоруйко, В. Кравченко, С. Мирошниченко, Р. Павленко, В. Полохало, розглядаючи окремі особливості еволюції еліти, не бачать її головної державотворчої функції і функції розбудови нової економічної системи. В. Добіжа, О. Крюков, О. Куценко, Л. Манжуловська, О. Халецька, аналізуючи джерела поповнення еліти, способи її формування, взаємодію

старої та нової еліт, вплив політичної еліти на розвиток суспільства тощо пропонують власні моделі розвитку еліти України, дають рекомендації стосовно можливих змін еліти у політико-правовому та інших аспектах. М. Головатий, С. Кухта, В. Литвин, Ю. Луканов, О. Мустафін та ін., виходячи з позицій елітаризму, обґрунтовують необхідність формування нової еліти, показуючи закономірність її розвитку. Отже, можна стверджувати, що на сьогодні вже склалася певна теоретико-методологічна база для вивчення політичної еліти в Україні, проте залишається проблемним питання щодо її формування в умовах розвитку власної державно-управлінської системи.

Метою статті є аналіз стану української політичної еліти та визначення шляхів її вдосконалення відповідно до потреб суспільства.

Для здійснення управління державою на належному рівні, можливості знаходити контакт з масами, попереджати конфлікти в суспільстві тощо потрібно володіти непересічними психологічними, соціальними і політичними якостями, мати певні знання та навички щодо підготовки, ухвалення та здійснення рішень, пов'язаних з використанням державної влади чи впливом на неї. Отже, мова йде про “політичну еліту”, у тому числі й верхівку правлячих структур усіх гілок державної влади, які приймають закони та інші законодавчо-правові акти, втілюють програмні положення в практичну діяльність, очолюють провідні політичні інститути суспільства. Проте якісні характеристики верхнього ешелону українського суспільства викликають занепокоєння. Представники політичної еліти України навчилися боротися за владу, але не завжди здатні (з різних причин) розпорядитися цією владою в суспільних інтересах. Коефіцієнт корисної дії політичної еліти України, якість реалізації нею своїх громадських функцій залишається дуже низьким, що свідчить про слабкість “істеблішменту” країни в цілому.

За твердженням О. Крюкова, “слабка еліта означає слабке управління, політичні провали, хвилювання мас, нестабільність” [9, с. 471]. Тому необхідний підбір достойних, висококваліфікованих особистостей. Розумних, досвідчених, морально стійких кадрів, які будуть здатними вжити таких методів діяльності, результати дій яких будуть ефективними і сприйнятими масами. Це стосується в першу чергу державних службовців. Адже у процесі добору і розстановки працівників державної служби фактично відбувається формування політико-управлінської еліти [4, с. 17].

Українське суспільство понад 350 років було бездержавним. Кілька поколінь не знали, що таке демократичні традиції, культура ринкових відносин, економічна культура, культура власності, правова і політична культура, почуття громадянськості тощо. Суспільство ще й досі затуркане психологією меншовартості, психологією раба [13].

У стан української еліти вніс певні корективи процес трансформації політичної системи України в 1990-і рр. Як зазначає О. Мясников, “ядро нової еліти утворили аутсайтери-кар’єристи з різних владних і управлінських структур, які використали демократичний рух як соціальний “ліфт”, “прагматики в усіх ланках владних і управлінських структур та реформісти”

[10, с. 52–60]. В Україні відбулося зрощення політичної і економічної еліти, на тлі якої посилилося кланове представництво в органах державної влади [16, с. 26]. Енергія більшої частини представників політичного бомонду України спрямовується на задоволення власних інтересів, вирішення особистих проблем. “Верхи” до певної міри консервують наше суспільство, стримують інноваційні процеси. Усе це призводить до різкого розшарування суспільства за доходами, породжує певне відчуження народних мас від правлячих політичних еліт. “Відрив” еліти від народу, її клановість і закритість, високий рівень корупції, зрощення представників еліт з криміналітетом, тіньовим бізнесом, непрозора приватизація тощо викликають у різних верствах українського суспільства негативне ставлення до представників політичного Олімпу, які перетворюють державу на аналог власної феодалної вотчини, з традиційним перевищенням службових повноважень, адміністративного панування інтересів груп бюрократії.

Політична еліта дісталася незалежній українській державі у спадщину від попереднього режиму, у строкатому складі якої, що підкріплений низьким ступенем відбору гідних представників суспільства, одразу ж була закладена певна деструктивність усього політикуму України. У політичну еліту нашої країни входять представники колишньої партійної номенклатури, які не мають досвіду побудови демократичної держави [14, с. 26], промислової еліти (частково бізнесменів), національно-демократичної еліти, яка до розпаду Радянського Союзу виступала як контреліта, відкриті ідейні противники радянського устрою (колишні політ’язні, дисиденти, члени їх сімей) та молоді люди, переважно представники підприємницького корпусу, які потрапили до складу політичної еліти через механізм корпоративної наступності і на ходу набувають досвід державного управління методом спроб та помилок.

Позбавлена будь-яких високих ідеалів сучасна політична еліта України є прагматичною політичною силою, що нездатна визначити пріоритетну національну модель розвитку країни. Сьогодні українська правляча еліта демонструє всьому світові безглузду управлінську політику в усіх сферах соціально-економічного і духовного життя суспільства, а методи її володарювання можна з повною відповідальністю назвати абсурдними [12].

Аналізуючи стан української еліти, В. Добіжа зауважив: “Недовіра до еліти виникла внаслідок розходження інтересів еліти та інтересів держави. Еліта весь час вирішувала питання на свою користь, відступаючи від державницьких, національних цінностей, залишаючи український народ позаду в перегонах за чинами і титулами” [6, с. 731]. Невиконання політичною елітою своєї головної соціально-психологічної функції – вираження соціальних інтересів суспільства, продукування певних політичних цінностей та цілей і відповідальність за прийняті рішення унеможливило набуття нею ролі референтної групи, визнаного в суспільстві прикладу, на який орієнтується населення.

Правляча політична еліта створює систему жорстких норм відбору для входу в її ряди. Сучасний стан суспільства вказує на наявність у ньому саме

еліти закритого типу, адже критерії відбору не дозволяють представникам різних верств населення, особливо талановитим і таким, що мають задатки до управління, вільно приєднатися до елітарного ряду. Можливо, цьому сприяє своєрідний підхід до обмеженого відбору кадрів еліти як радянський пережиток чи має місце недостатньо сформоване демократичне мислення. Закономірно, обмеження будь-якого роду навпаки підсилюють рішучість настроїв тих, хто позбавляється права реалізації своїх бажань, планів. Тому рано чи пізно такі невдоволення змінюють існуючий стан відкритості еліти.

Аналізуючи сучасний стан української еліти, можна погодитись із твердженням А. Бойка, що свідомість сучасної політичної еліти, по суті, отруєна відчуттям власної значущості та високого призначення, хоча насправді їх завданням залишається подальше зміцнення економічних і політичних позицій [2, с. 287].

Прикладом досягнення елітою поставлених цілей, корисних тільки для себе, є те, що, “еліти, здійснюючи боротьбу за владу, виштовхують в площину суспільної свідомості архетип розколу, розвалу суспільства за географічними ознаками, за впливовістю партійних ідеологій” [15, с. 84].

Принциповим моментом щодо розвитку держави є підпорядкованість провладної еліти праву. Саме дієва сила права, а не закону відрізняє демократичну державу від тоталітарної [8, с. 106]. Усі громадяни України рівні перед законом, тому приналежність певного кола осіб до правлячої верхівки суспільства, не повинно надавати особливі привілеї. Суспільство не повинно підкорюватися забаганкам еліти, інтереси якої не відображають адекватно ситуацію в суспільстві.

Багато в чому якість еліти залежить від принципів її утворення. У теоретичних розробках В. Липинського і Д. Донцова закладено засади формування національної еліти України. Наприклад, Д. Донцов вважав, що в еліту треба суворо відбирати кращих з усіх верств суспільства та обов’язково проводити “чистки”, що посприяє збереженню духовної, морально чистої, могутньої еліти. Автор наполягав на утворенні національної еліти – “вибраної ініціативної меншості”, основним завданням якої є розробка національної ідеології та проведення її в життя [5, с. 142]. В. Липинський підкреслює важливість процесу “постійного відновлення або зміни аристократії”, тобто циркуляції еліт, яка в Україні протікає повільно і неоднозначно. Він стверджував, що саме “провідна або правляча верства”, “національна аристократія” має взяти на себе завдання створення національної української держави та повести за собою маси.

Політично пасивні люди через брак об’єктивної інформації про стан в суспільстві, низький рівень політичної культури підсвідомо перекладають відповідальність за прийняття політичних рішень на соціально активну частину соціуму – еліту. Нездатність суспільства до реального самоврядування сприяє виникненню у її членів політичної апатії, станового дискомфорту.

Отже, на формування еліти впливає і громадянське суспільство, що повинно неформально регулювати відбір кадрів, які керують державою.

Державно-громадянська модель ґрунтується на засадах соціально і політично стратифікованого суспільства з розвиненими демократичними інституціями. Така ієрархічна система безперечно повинна керуватися багатогранною талановитою елітою.

Для того щоб мати статус висококваліфікованої еліти, що виражає інтереси суспільства, потрібно приділяти увагу саме національній ідеї.

“Процес державотворення, формування національно-політичної еліти уявляється як своєрідний трикутник, у центрі якого розміщується національна ідея та її творець – інтелігенція, а на вершинах – національна еліта, нація, держава” [11, с. 273]. Процеси, які відбуваються в суспільстві, потребують належного регулювання, а забезпечити рівновагу між групами, класами в суспільстві може тільки достойна еліта.

Н. Авер’янова зазначає, що “формування еліти – це систематичний процес, методологічною базою якого постають демократичні цінності та національна єдність. Українська еліта (інтелектуальна, політична, економічна) в першу чергу має бути національною елітою. Тобто, окрім професійної компетентності та високих моральних якостей, вона повинна бути носієм національної ідеї, вкоріненою в українську культуру. Цим національна еліта відрізняється від бюрократично-номенклатурної верстви. Лише національно свідомо еліта може забезпечити високий рівень економічного і соціального розвитку країни, реалізувати демократичні цінності” [1, с. 44].

Процес формування політичної еліти незалежної України складний і тривалий. Коли правляча політична еліта України почне кардинально поліпшувати рівень і якість життя українського суспільства, стане виразником національної ідеї, зробить правильний стратегічний вибір геополітичної траєкторії розвитку українського суспільства, буде враховувати громадську думку та співпрацювати з опозицією, тоді вона може отримати визнання всередині держави в її прихильників, довівши міжнародному загалу, що в країні є самоповага і розуміння національних питань, і те, що в нас є ті особи, що здатні вести попереду маси, представляючи їх інтереси.

Для забезпечення подальшої стабільності українського суспільства необхідно вирішити проблему вибору оптимальної моделі відтворення політичної еліти, удосконалювати механізми рекрутування правлячої еліти та посилення контролю з боку громадських інститутів. Важливим завданням оновлення української управлінської еліти є підвищення рівня її громадянської компетентності. Владна еліта повинна усвідомити власне “самообмеження” та самовдосконалення, заподіяти заходи щодо політичної відповідальності за прийняті рішення та дії.

Представники політичної еліти повинні не забувати про самотність народу. Тому еліта не має права нехтувати національними питаннями, національною ідеєю. Навпаки, ставши їх виразником, вона може отримати визнання всередині держави в її прихильників. Це свідчитиме про високий рівень самоповаги українського народу. Розуміючи національні питання, можна повноправно представляти інтереси всього народу як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівні.

Для вирішення цих нагальних проблем потрібно обрати такий ракурс діяльності, що давав би можливість і інтелектуальній еліті реалізуватися, поповнивши ряди тих, хто має доступ до влади. Всіма можливими засобами (курси, семінари тощо) сприяти підвищенню рівня загальної та політичної культури тих, хто волею долі опинився на політичному олімпі. Піднявши рівень освічених управлінців, прийматимуться зважені рішення, яким буде притаманна дієвість, адекватне відображення дійсності, разом із цим створити систему формування загальної політичної культури українського суспільства. Нарешті, створити систему підготовки нової політичної еліти, відбираючи на ранніх етапах навчання найбільш обдаровану молодь (за принципом конкурсного відбору) та заохочувати її до суспільно-політичного життя, створення умов для зростання, придбання необхідних знань, навичок, умінь. Тоді низка політичних, економічних, соціальних проблемних питань вирішуватиметься без “потрясінь” пересічних громадян, деструктивізм поступиться конструктивним рішенням і діям.

Коли буде існувати повнокровна українська політична еліта на всіх її рівнях, більшість проблем державного управління відійдуть самі по собі та з’явиться можливість побудови повноцінної розвиненої держави.

Література:

1. *Авер’янова Н.* Сучасна українська еліта: перспективи розвитку / Н. Авер’янова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Українознавство). – 2011. – № 15. – С. 41–44.
2. *Бойко А.* Політичні чинники корупції в Україні / А. Бойко // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. – 2011. – Вип. 53. – С. 284–289. – (Серія юридична).
3. *Воднік В. Д.* Політична еліта в Україні: фактори формування / В. Д. Воднік // Влада та суспільство під впливом закону “циркуляції еліт”: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. – Х. : ХАП ; НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2010. – С. 48–49.
4. *Воронько О.* Формування кадрів державного управління, їх еліти: деякі аспекти і проблеми / О. Воронько // Вісник УАДУ при Президентіві України. – 2002. – № 1. – С. 15–18.
5. *Донцов Д.* Дух нашої давнини / Д. Донцов. – К. : МАУП, 2005. – 568 с.
6. *Добіжжа В. В.* Політична культура владної еліти в умовах суспільно-політичної трансформації / В. В. Добіжжа // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – Вип. 38. – К. : Ін-т держави і права НАНУ. – 2007. – С. 726–732.
7. *Зуєва В. О.* Політична еліта: соціально-політологічний і філософський аналіз / В. О. Зуєва // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – Вип. 10. – К. : Ін-т держави і права НАНУ, 2001. – С. 493.
8. *Калиновський Ю. Ю.* Правосвідомість української владної еліти як детермінанта державотворення / Ю. Ю. Калиновський // Влада та суспільство під впливом закону “циркуляції еліт : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. – Х. : ХАП ; НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2010. – С. 105–107.

9. Крюков О. Демократизація суспільства та розвиток еліти / О. Крюков // Вісник Національної Академії державного управління при Президентові України. – 2004. – № 4. – С. 471.

10. Мясников О. В. Смена правящих элит: консолидация или вечная схватка / О. В. Мясников // Полис. – 1993. – № 1. – С. 52–60.

11. Осадчук В. В'ячеслав Липинський про роль еліти у формуванні концепції національної ідеї державотворення / В. Осадчук // Вісник Української академії управління при Президентові України. – 2002. – № 2. – С. 269–273.

12. Пахарев А. Політико-управлінська еліта України: шляхи становлення, тенденції розвитку / А. Пахарев // Український центр політичного менеджменту. Політичний менеджмент. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=88&c=2176>.

13. Пірен М. Проблеми формування сучасної української еліти / М. Пірен // Український центр політичного менеджменту. Соціальна психологія. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=25&c=321>.

14. Сахань О. М. Циркуляція політичної еліти України як результат її деструктивності / О. М. Сахань // Влада та суспільство під впливом закону “циркуляції еліт” : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. – Х. : ХАП ; НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2010. – С. 25–27.

15. Харченко Л. Консолідація політичної еліти як фактор розвитку політичної системи України / Л. Харченко // Вибори та демократія. – 2010. – № 14. – С. 82–88.

16. Щербина С. С. Соціальний портрет сучасних українських еліт / С. С. Щербина // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2010. – № 3 (35). – С. 24–29.

Надійшла до редколегії 11.05.2012 р.

УДК 351.96 : 328.123

В. В. СИЧОВА

ВЗАЄМОДІЯ ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Доведено, що в умовах інформаційного суспільства зберігається значущість інститутів представницької демократії, зокрема інституту політичної опозиції на підставі аналізу особливостей електронної демократії, електронного урядування. З'ясовано, що взаємодія інституту політичної опозиції та державного управління стає більш прозорою, ефективною, реалізується за типом співробітництва.

Ключові слова: електронна демократія, електронне урядування, інформаційне суспільство, інститут політичної опозиції, державне управління, взаємодія.